

JANKOVICS JÓZSEF – SCHILLER ERZSÉBET

Ányos Pál kiadatlan prédikációja, Mária Teréziát búcsúztató verstöredéke és 20. századi portréja

1. Prédikáció 1778-ból *Buda vára visszavételének emlékeztére*

Ányos Pál irodalmi működéséhez, szerzetes-tanári életformájához a versíráson kívül hozzátartozott a hitszónoklat, a prédikáció-írás és egyéb szóközi tevékenység is. Ismerjük egy prédikációját, amelyet 1783-ban mondott el a Szentháromság ünnepén Abán, valamint ugyanebből az évből egy elmélkedés-csokrát, amelyet a székesfehérvári diákjaival osztott meg egy háromnapos lelkigyakorlat során, illetve egy latin nyelvű orációját, amelyet 1782-ben készített a tartományi rendfőnök választásra.¹

Ezúttal egy eddig kiadatlan kéziratára hívjuk fel a figyelmet: *Buda vára visszavételének emlékeztére tartatott ájtatosság alkalmatosságával mondotta Ányos Pál paulinus szeptembernek második napján, 1778-ban.*² A prédikáció tehát Buda török hódoltság alóli 1686-os felszabadulásának évfordulójára készült, amikor is Buda 145 éves rabsága ért véget. A dicsőséges esemény ezen év szeptemberének második napján zajlott, mely után újabb 92 év elteltével keletkezett Ányos Pál szövege. A műfaja szerint az évforduló napján, 1778. szeptember 2-án, esetleg éppen a győzelem óráján, a délután három órakor felcsendülő harangszóval egy időben elhangzott emlékbeszéd. Elhangozhatott a pesti pálos rendházhoz tartozó gyülekezet előtt, ám az is lehet, hogy az egyetemi teológia-hallgató hitszónoklat gyakorlataként íródott. Mindenesetre a hallgatókhoz irányuló közvetlen megszólítások életszerűsége az előbbi lehetőséget erősíti. Miért is ne hangozhatott volna el hallgatóközönség előtt, mikor a szöveg által is említett hagyomány szerint XI. Ince pápa – aki a felszabadító hadjárat előkészítésében is részt vett – egész Európára elrendelte a győzelem évfordulójának

¹ „Édes Fiaim... Figyelmezzetek!” Ányos Pál egyházi beszédei. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket összeállította és az utószót írta Jankovics József és Schiller Erzsébet. Veszprém, Vár Ucca Műhely, 2009.

² Az autográf kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, jelzete: Fond 16/81.

megünneplését? A magyar történeti hagyományokra amúgy is erősen érzékeny Ányostól sem lehetett idegen egy ilyen szándékú és tematikájú megemlékező prédikáció.

A szereztetés éve, 1778, eseményekben sűrű, tevékeny és művekben igen termékeny esztendő Ányos Pál életében. 1777-ben az egyetemmel együtt került át Nagyszombatból Budára, ahol 1781-ig tartózkodott. 1780 elején szentelték pappá.

1788 folyamán ismerkedett meg azzal a tudósi-írói körrel, amely már Budán szervezte a Hazafiúi Magyar Társaságot – ennek másodtitkárává is választották –, felvette a levelezési kapcsolatot Barcsay Ábráhámmal, Báróti Sándorral, költői episztolákkal szólította meg testvérét, Faiszi Ányos Jánost, Kreskay Imrét, Megyesi Somogyi Jánost, Barcsay kapitányt és Bessenyei Györgyöt. Ezen szellemi társalkodása révén verseinek száma is annyira rúgott immár, hogy kötetbe szerkesztésükről és megjelentetésükről gondolkodott.³

A kiváló retorikával felépített beszéd kettős céllal készült: egyrészt, hogy méltó emléket állítson Buda felszabadulásának és felszabadítóinak, másrészt, hogy hálaadásra hívja fel a kortárs híveket és hallgatókat, hogy e jeles magyar történeti tettért emlékezzenek hálával az ott elhunyt hősökre és a győztes túlélőkre, másrészt hogy e hálaadó esemény Istennek és az ország védelmezőjének, Szűz Máriának is köszönetet mondjon azért a segítségért, amellyel a harc győztes kimenetelét elősegítették. Vagyis hogy bemutassa: a város felszabadítói oly elszántsággal harcoltak, „mintha az Isten segítségéről teljességgel megfeledkeztek” volna, ugyanakkor annyira bíztak-reménykedtek „az Isten segítségével, mintha egyedül csak azzal, nem pedig önnön erejekkel hadakoznának”. Erre a paradoxonra épül tehát a beszéd, ezzel írja le Ányos, mit jelent a keresztény hősiesség. Ez azért is fontos, mivel a törökökkel való küzdelmet vallásháborúként is tételezi, s Buda visszavételét a nemzeti diadal mellett a kereszténység győzelmének is tekinti. A beszéd tartószervezetének alapjául, vissza-visszatérő motívumául a Mózes második könyve 15. részének 6. versében található textust veszi fel: *Dextera tua Domine magnificata est in fortitudine Dextera tua Domine percussit inimicum.* (A te jobb kezed, Uram, felmagasztaltatott az erősségben: a te jobb kezed, Uram megverte az ellenséget.) E mondással nemcsak kezdte, hanem keretbe is zárta mondandóját.

A beszéd folyamán az ország történetét Moháctól 1541-ig ismerteti, amikor Buda, az „Anyá Városunk”, „ugyanezen napon, mellyen ma dicsőséges visszavételét ünnepeljük, utolszor jutott Pogány hatalmába.” Ez az az „idősark”, időpont, amikor „szabad királyi Anya

³Higgy, remélj, szeress! *Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei*, s.a.r. , a jegyz. összeáll., JANKOVICS József és SCHILLER Erzsébet, az utószót írta JANKOVICS József, Vár ucca műhely, Veszprém, é.n., [2008].
újabbán: *Barátságos mulatozások, Episztolagyűjtemények az 1770-1780-as évekből*, s.a.r LABÁDI Gergely, Bp., Universitas, 2012.

Városunknak 145 esztendőbeli rabsága” kezdődött. Ettől a pillanattól kezdve Európa fegyverbe szólítván saját magát, többször is megpróbálta Buda felszabadítását (1542, 1598, 1599, 1684). Az eredménytelen harcok után eldől hát, hogy örökre a Pogány barlangja legyen az egész kereszténység védőbástyája, az ország tündöklő vára, a győzedelmes koronás főkirályi palotája?

Nem maradhat örökké fenn Buda rabsága, mert nem mondott le róla még az, aki a Krisztus zászlóira, vagyis a kereszténységre feleskette a magyarokat, azaz Szent István király. De akinek István az országát felajánlotta a „Magyaroknak Nagy Asszonya, Királynéja”, Szűz Mária sem mondott le örökségéről. Lehetetlen, hogy ilyen pártfogókkal ne győzedelmeskedjenek az összefogók!

Lipót császár kezdeményezésére Miksa bajor választófejedelem és Lotharingiai Károly vezetésével 1686 júniusában elkezdődik Buda ostroma, megtétetődnek a felszabadulásra irányuló első lépések.

Bibliai példákkal emlékezik a hatalmas túlerővel szembeni harc felvételére. A külföldi és hazai hadvezetők és a hősies csapatok „kimondhatatlan vitézséggel”, nagy veszteségekkel és áldozatok árán hatalmas küzdelmet folytatnak. Ám a felmagasztaltatott Isteni Jobb ezúttal is erőt adott, fáradhatatlanokká és bátrakká tette a vitézek szívét. A hősi áldozatokkal is járó harcok után végül szeptember 2-án, öt nappal a Magyarok Nagyasszonya születésnapjának ünnepe előtt sikerült „ezen szabad királyi Anya Városunknak az Ottomanni járomból kiszabadulni”. Mintha a magyarok „Nagy Királynéja” azt akarta volna, „hogyan az ő születése ünnepével Nemzetünk is új életre, új buzgóságra születettnek”. A vitézeknek a túlerő és a harci veszteségek ellenére már el kellett volna csüggedniük, de újra beigazolódott a nagy igazság, hogy nem a „hadak számos voltában vagy a győzelem, hanem az Égből jön erősség, újra Isten kezének” őrizete jelenti a győzelmet. Hiába volt még reménységük a páncélban, a vas sisakokban, mert a „legathatósabb páncél volt szívekben eleven bizodalom az Isten segítségében; a legerősebb sisak a Mennyei földöző hatalom.” Ennek az örök igazságú gondolatnak a jegyében húzták ki kardjukat a végső ütközetre, kapaszkodtak fel a kőfalakra, indultak halálosan elszánt rohamra.

Isten jobb keze ezúttal is segített: szeptember másodikán, déli 2 és 3 óra között, egyetlen óra alatt eldöntötte az ütközet sorsát, a felszabadítók javára.

Lipót császár hálából Szent Istvánnak szentelte ezt a napot, XI. Ince pápa pedig az egész kereszténységben elrendelte a győzelem napjának megünneplését.

A későbbi magyarokat, a beszéd hallgatóit pedig még nagyobb ünneplésre és buzgóságra kell, hogy sarkallja az ősök áldozathozatala: Ányos kiemeli az ütközetben részt

vevő magyar csapatok szerepét is, végül az ő hőstetteik és holttesteik tiszteletére, emléküik őrizésére és áldására szólítja fel hallgatóságát.

Végül, prédikációs beszédét keretbe zárva újra az Úr jobb kezének, amellyel az ellenséget megverte, magasztalására buzdít.

Buda Vára visszavételének emlékezetére tartatott Ájtatosság alkalmatosságával mondotta Ányos Pál Paulinus szeptembernek 2dik napján. 1778.

Dextera tua Domine magnificata est in fortitudine Dextera⁴ tua Domine percussit inimicum
Exod. 15. versus 6.

A te jobb kezed, Uram, felmagasztaltatott az erősségben: a te jobb kezed, Uram, megverte az ellenséget. Moyses 2dik Könyv. 15. Rész. 6dik Versében.

Israël fiai Moyses vezérlése alatt a hosszas Egyiptusi fogságból megmenekedvén, a tejjel s mézzel folyó földnek útját kezdik nyomozni: de alig érezhették szabadságoknak édességét, hogy hamar ismét Fáraót egész Táborával utánok sietni szemlélték. Meggyengítette ez a látás az egész Zsidóságnak bátorságát elannyira, hogy még Istentől rendelt Vezéreket is szidalmazták, mondván: hát nem voltak-e elegendő Temetőhelyek Egyiptusban, hanem itt ebben a pusztában, ezekben a Barlangokban kell meghalnunk? –

Oh! Lelkek, mely bágyadt bizodalommal viseltettek ahhoz a csudálatos hatalomhoz, ki Atyáitokat, ki benneteket ezer veszélyek közt védelmezett. Íme, megnyílik a tenger, száraz lábbal általhat a reszkető Israel; Fáraó minden népével a habokba temettetik. Akkor, akkor ébredt fel ismét Israël félelméből, akkor imádta háláadó szívvel ezt a halhatatlan hatalmat, mely akármely mulandó erőn győzedelmeskedhetik, akkor hallatott örömkialtás ugyanazokban a pusztákban, melyeket kevéssel előbb kárhoztattak, közönséges imádsága volt Israëlnak: *A te jobb kezed, Uram, felmagasztaltatott az erősségben &c.*

Ez volt, Keresztény Hallgatóim, Édes Hazámfiai, ez volt a megszabadult Israëlnak köszönete, háláadása, öröme. Hát nálunk mire céloz ez a fényes pompa, ez a mély buzgóság? Oh! vagy inkább vehetem-e kérdésbe, e mai dicsőséges napnak ünneplését? Hiszen képeitekben olvasom ama nagy örömnak jeleit, melyekkel drága Anya Városunknak 145

⁴ E szó utólag beírva.

esztendőbéli rabságából való kiszabadulása emlékezetének áldoztok. Hiszen sóhajtásaitokat, mellyekkel a seregek Urát Istenét magasztaltjátok, elegendőképpen magyarázzák célját szokott buzgóságtoknak. K[eresztény] H[allgatóim] É[des] Hazámfiak! Nem. Nem kételkedem örömtökön, én is érzem azt, amit Ti; Tudom, mennyire érdekli szíveteket ama fényes Győzedelemnek emlékezete, mellyet 1686. esztendőben ezen Szabad Királyi Városunk<ban> a Török igát lehányta, nyakáról leverte az Ottomanni büszkeségnek jármait, s Holdjának haszontalan istenségét megtapodta; Tudom, miképpen ég szívetekben háláadás azért a nagy segítségért, mellyel Mindenható a vélek született vitézséget elannyira felgyúlasztotta, hogy édes Anya Városunk szabadulásáért utolsó csepp véreket feláldoznák; Tudom, hogy mindezért a teteményért ti is, ha nem szóval, szívetekben bizonyosan éneklitek Israëllel az öröm háláadó éneket: *a Te jobb kezed &c az ellenséget.*

Márpedig, hogy jobban megértsük, mennyi háládással, mennyi köszönettel tartozunk annak a Véghetetlen Jóságnak, ki e mai dicsősséges napon vigasztalta meg elkeseredett Hazánkat; Tekintsünk arra a Várpiacra, hol a Mennyei hatalom munkálkodott Népeinkkel; vegyük szemeink eleibe azt a győzedelmes napot, mellyen a Keresztény vér oltotta el a Pogányságnak dühösségét. K[eresztény] H[allgatóim], Tűzbe fogja hozni buzgóságunkat ez az emlékezet: meg fogjuk ott látni Vitézeinket, minémű bátorsággal, győzhetetlenséggel és elszánakodással rohantak a Bécsi Kapu táján lévő Bástya fokára: meg fogjuk ott látni bajnoki szíveteket, mellyben el volt tökéelve, hogy ha különben nem lehet, még a kősziklákon is keresztülvágják magokat: meg fogjuk ott látni, hogy olly keménységgel harcoltak seregeink, mintha az Isten segítségére nem is ügyeltek volna. *Dextera tua Domine magnificata est in fortitudine.* Uram, Istenem, a Te jobb kezed felmagasztoltatott az Erősségben, midőn olly győzhetetlenné tette Vitézeinket. Ellenben pedig ha szívekbe nézünk Vitézeinknek, melly égő volt benne a Reménység, melly eleven a bizodalom az Isten segítségében, el kell magunkkal hitetnünk, hogy úgy harcoltak, mintha semmi erő nem lett volna eszekben, mintha csupa érzéketlen eszközök lettek volna, és egyedül a Mindenható Istennek keze verné az ellenséget: *Dextera tua Domine percussit inimicum.* Uram, mégis ugyancsak a te jobb kezed verte meg az ellenséget.

Íme Két Része a mai ünneplő s háláadó Beszédemnek, hogy tudniillik, Vitézeink e Sz[abad] K[irályi] Anya Városunknak visszavételében olly erőssen harcoltak, mintha az Isten segítségéről teljességgel megfeledkeztek volna, és ellenben olly bizodalommal voltak az Isten segítségében, mintha egyedül csak azzal, nem pedig önnön erejekkel hadakoznának. K[eresztény] H[allgatóim], É[des] H[azámfiak]! Nem tudom, ha gyengeségem megfelelhet e

kívánságtoknak; arról mindazonáltal bizonyossá tehetlek benneteket, hogy buzgóságom, mellyel e jeles napot ünnepelni akarom, azt fellülhaladja. Figyelmezzetek!

A Mohácsi szerencsétlen ütközetet mennyi vérrel fizette meg Édes Hazánk, nem szükség lefestenem. K[eresztény] H[allgatóim]! Minden igaz Magyaroknak mélyen le vagyon az rajzolja szívében; egyedül a szerencsétlenségnek utolsó dőfését, mellyel már sebhedt szívünket általverte, említem; hogy tudniillik a Solimán Török Császár (Oh, melly keserves Név ez Édes Hazánknak!), Solimán, mondom, az a lator Pusztítója Országunknak, midőn egész földdel verte meg Nemzetünket; a Mohácsi boldogtalan veszekedés után végtére Édes Anya Városunkat is kiragadta kezünkből, ez volt azután már szerencsétlenségünknek béretezése[?], béfejezése; igaz ugyan, hogy 15 nap múlva ismét odahagyta Budát Soliman, de ettől az időtől fogva mint a szerencsétlenségnek labdája, úgy hányattatott édes Anya Városunk. Hol Zápolya bírta, hol Soliman, hol Ferdinand, méglen végtére 1541-ben ugyanezen a napon, mellyen ma dicsősséges visszavételét ünnepeljük, utolszor jutott Pogány hatalmába.

Ez az az idősark, mellyben e szabad királyi Anya Városunknak 145 esztendőbeli rabsága kezdődött; ez az az idősark, mellyben nemcsak édes Nemzetünk, hanem az egész Kereszténység könnyezni kezdett Budának szerencsétlenségén. Ez az az idősark, mellyben ugyanazok a könnyek a Bajnoki tűznek éltetményi voltak az Európai Keresztény Fejedelmeknek mellyeikben. Fegyvert! Fegyvert! Kiáltott egész Európa Budának szabadulásáért. De lássuk, minémű szerencsével 1542dikben Joachim Brandeburgiai Választó Fejedeleme nagyszámú haddal jött Budának vívására, de haszontalan. 1598dikben Fő Hadi Vezér Schwarzenberg, de haszontalan. 1599dikben Mátyás Austriai Herceg, ki különben győzedelmessen hadakozott, itt mindazonáltal haszontalan. 1684dikben Emanuel Maximilian Baváriai, és ötödik Lotharingiai Károly Herceg, de mindegyik haszontalan. – Boldog Isten! Hát ugyancsak el vagyon e' már tökéelve, hogy Buda, az az egész Kereszténységnek védelmező Bátyja, és az Apostoli Országnak tündöklő Anya Várossa: ez a több Győzedelmes Koronás Fejeknek Királyi Palotája: ez légyen örökké a Pogányság undokságának fertelmes Barlangja, Fogadója?

Nem, nem tarthat örökké Budának rabsága, nem felejtette még el Sz. István Király Nemzetét, mellyet ő Bálványozó tévelygéséből a Pokolbéli Hitetőnek fogságából Kristus szabad zászlóira esküdtetett! Nem mondott még le örökségéről a Magyaroknak Nagy Asszonya, Királynéja, Mária, kinek oltalmába dicsősséges Első Sz[ent] Királyunk országunkat, mindenünket utolsó pihegesei közt ajánlotta. Nem hagyhatja el sem az Árváit, sem amaz szerzett Fiait. Lehetetlen, hogy illy hathatós Pártfogókkal ne győzedelmeskedjünk!

Íme, Nagy Leopold, az a fáradhatatlan Császár 1686dikban öszvegyűjté utolsó ereit, és 62,378 Vitézekből álló Táborát Maximilian Baváriai Választó Fejedelem és Győzedelmes Vdik Lotharingiai Károly vezérlésekre bizza, kérvén őket mindenre, ami szent, hogy egész hadi erejeket, tudományokat Buda visszavételére fordítanak. Oh! melly serénységgel, készséggel, bátorsággal, nem mondhatom, jöttek, de röptek ezek ide Anya Városunk szabadítására. Júniusnak 18dik napján körülveszik a Várost, felütik a hadizászlót: mindegyik vagy halálért, vagy győzedelemért esedezik.

Keresztény Vitézek, Édes Hazánk fiai! És Ti, szomszéd Nemzetségekből álló szövetséges Barátink, állapotjatok meg egy kevéssé: tekintsétek a veszedelemnek nagy voltát; a Várnak mintegy győzhetetlen kőfalait; az ellenségnek több mint 160 000 Pogány Vitézekből álló erejét, az Ágyúk, Mozsarak és több emésztő hadi eszközök számtalan voltát, tekintsétek meg, kérlek, ne szaladjatok kész Mészárszékra. Tudom ugyan, hogy Gedeon 300 hadi népével Mádiánt[?], Amaleket, minden Napkeleti Tartományokkal együtt meggyőzte, noha ezeknek száma a Sz. Írásban Bírák Könyvének 4dik Részében, a Tenger partján fekvő fővényhez hasonlíttatik. Tudom, hogy az az Istenfélő Jósua Jericho Városának roppant falait egy kürtnek hangjával letapodta: de tarthattok-e, Nemes Vitézek, <illy> számot illy csudára? Hogy kényszeríthetitek az Egeket illy különös segítségre? Noha pedig néktek is szükséges volna vagy ez a csudálatos hang, vagy pedig Gédeonnak győzhetetlensége.

Nem használ semmi szó; vagy meg kell Budának szabadulni, vagy eggyesegyig a tündöklő Bástyában temetkezni, legalább azzal is szerencsésebbek, ha illy jeles Városnak lehetnek áldozatai. Szent Jakab Havának 13dik napján jelt adtak a Vár vívására: Maximilián, a Baváriai Választó Fejedelem Szent Gellért hegye oldaláról, Lotharingiai Károly Rákos[?] hegye felől, Eszterházy Pál országunk Nádor Ispánja a Vízi Városból, a Burgerek, Szászok a Fehérvári részéről kezdik az ostromlást, azt gondolta volna az ember, hogy fenékkal fogják a Várt felforgatni, olly kimondhatatlan vitézséggel, olly ijedhetetlenül rohantak a ledőlni készülő falakra, minden vér, minden tűz, minden halál volt körülöttök. Boldog Isten! midőn már azt véltük, hogy miénk a győzedelem, midőn már a rettentő Bástyákhoz szállottak a Magyar Kardok, és még csak egy lépéssel voltunk Boldogságunkhoz, akkor kellett engednünk, lehetetlen volt a puskaaporos sáskáknak sokaságát, a nyilaknak, fegyvereknek záporát, a föld alatt lévő puskaaporos rejtekeknek okádó lángját tűrni, szenvedni. Három ízben ostromlották illy szerencsétlenül Budát Vitézeink; Könyörögnünk kellett volna K[eresztény] H[allgatóim], ha láttuk volna ezen három ízbeli ütközetet. Amott közel 1000 Nemes Vitézek lelketlenül heverték; némellyek mintha imádságokat végeznék, némellyek vérben fürödtek,

kinyújtott karjaikkal markokban tartván fegyvereiket; Némellyek emberi képtől megfosztatva⁵ s vérektől elborítva feküdtek ott. Haszontalan kereste Pajtás Pajtását, Tiszt közembert, a köznép Elöljáróját: ott, ott, a Bástyák alatt hullottak el, oda akartak temetkezni, hogy a kősziklák is emlékezzenek meg rólok.

Elég már, Vitézek! Kéméljétek magatokat szerencsésebb időkre. Elhisszük úgyis már, hogy igaz Bajnokok vagytok, midőn annyi ezer Pajtásaitoknak hideg temetésén sem reszkettek lábaitok; nem olthatta meg vérek bátorságtoknak lángjait, és olly elszánakodással harcoltatok, mintha még a halálnak eleven képével is ölbe akarnátok kapaszkodni.

Uram, Istenem, a te jobb kezed felmagasztaltatott az Erősségben, midőn illy fáradatlanokká, illy Bátorokká tetted Vitézeinket, mintha reád nem is ügyeltek volna.

Oh! de lássuk meg, melly égő volt szívekben a Reménységek, Bizodalmok!

Szerencsés nap boldog felviradása Édes Nemzetünknek mai napon, úgymint Szent Mihály havának 2dik napján érkezett-el végtére ezen üdvösséges szempillantás, mellyben bételjasedett azoknak száma, kiknek édes Anya Városunkért meg kellett halni; mellyben a Mindenható Istennek irgalma könyörült könnyeinken, imádságainkon, és amellyben az egész Kereszténység örömére, a napkeleti Pogányságnak örök szomorúságára, bestelenségére, végtére Buda csaknem másfél százig tartó rabságából kiszabadult: *Memento te diei hujus, in qua egressi estis de domo servitutis.* Exod. Cap. 3. v. 3.

Buda, édes Anya Városunk, emlekezz-meg a dicsősséges Napról, mellyen kijöttél a szolgálatnak házából. Csudálatos öt nappal annak a szent szüznek, a Magyarok N[agy] Asszonyának születése ünnepe előtt kellett ezen szabad Királyi Anya Városunknak az Ottomanni járomból kiszabadulni: mintha az a Nagy Királynéja Országunknak azt akarta volna, hogy az ő születése ünnepével Nemzetünk is új életre, új buzgóságra születtenék.

El kellett volna már Vitézeink bátorságának csüggedni, midőn Budának annyi ízbéli vívása után semmi előmenetelét sem láthattuk véreknek, vitézségeknek. De koránt se gondolkodott így Győzedelmes Lotharingiai Károly, hanem meggondolván a Machabaeusokkal, hogy *non in multitudine exercitus victoria belli, sed de Coelo fortitudo est.* Mach. 3. v. 18., hogy nem a hadnak számos voltában vagy a győzelem, hanem az Égből jön erősség; felemelte szemeit a

Királyi Prófétával, sóhajtásával kezdi a magait emlegetni, mondván: *In Deo meo transgredior murum.* [...] 17 v. 30. Az én Uram Istenemben még is által hágyom én ezeket a

⁵ Javítva ebből: megfosztatván

győzhetetlen kőfalokat: *In hoc ego sperabo*: ebben reménységem, *non timebo millia populi*. Nem félek ezután az engem környülvő Tábori seregtől.

Ez volt, K[eresztény] H[allgatóim], ez volt mindegyik Vitéznek imádsága; lehetett volna ugyan még egy kis reménységek a mejjeket védelmező páncélban, a fejeken lévő vas sisakokban, de elfeledkeztek már minden erejéről, leghathatósabb páncél volt szívekben eleven Bizodalom az Isten segítségében; legerősebb sisak a Mennyei földöző hatalom. Mai napra, úgymint Szent Mihály havának 2dik napjára rendeltetik a végső viaskodás: megesett volna szívünk, ha láttuk volna, miképp ölelkeztek meg az ütközet előtt utolszor Vitézeink, s búcsút vévén egymástól, mintha soha többé egymást nem látandanák. Egy szívvel, lélekkel bátorították magokat: Pajtások, mondják, próbáljuk meg még egyszer Budának szabadítását, talán ez az az Óra, mellyben az Ég meghallgatja imádságinkat. Talán közel van az üdvösségnek szempillantása.

Illy égő reménységgel, illy kész Bizodalommal húzták-ki utolszor kardjokat. Károly, a Lotharingiai Herceg önnön Fejedelmi személyével kezdi a vívást, s Vitézeink azonnal lajtorjákra kapaszkodnak kimondhatatlan serénységgel: általhágják a rettentő kőfalakat, és a Bástyákat védelmező 800 Jancsárokat feldarabolják. Fegyvereik éle utat nyit nékik a Város piacára: itt a legnagyobb hevessebben 300 fegyveres Törököket koncolnak-fel, s még ezek itten halált és rettegést terjesztenek magok körül, azonban a Bavarusok a Várnál, a Brandeburgusok a Fehérvári kapunál: Magyaraink pedig a Vízi városi részről kezdenek győzedelmeskedni: mindent vágnak, mindent ölnek, mindent mészárolnak. Nem kegyelmeznek sem ifjúnak, sem öregnek: el kell a vérszopó Pogányságnak többül töröltetni – *Te Deum laudamus*. Téged, Isten, dicsérünk, magasztalunk. Íme, két órakor délután kezdődött a viadalom: három órakor már győzedelmeskedtünk. *Dextera tua Domine percussit inimicum*. Úgy vagyon, a Te jobb kezed, Uram, íme, egyetlen egy óra alatt megverte az ellenséget.

Ki festhetné le Leopold Császárnak a Győzelemnek hallásával örömét? Elmerült ez az áldott Császár buzgóságában, s háláadásának örök bizonyságául a jeles napot Szent István Királynak szentelé. XI. Innocentius pedig, Szentséges Római Pápa, ki Boldogságunknak nagyságát szinte olly mértékben érezte, mint mi, a Magyar Ország hathatós Pártfogójának mái napon ünneplését az egész Keresztény Anya Szent Egyházban kiterjesztette. Ünnepe volt ez a Nap egész Európában. Minden Isten' házában öröme, háláadás hallatszott, mintha Budának szabadulásától függött volna az egész Kereszténységnek üdvössége.

Márpedig az egész Kereszténységnek illy öröme napján minket illet nagyobb része a vigasságnak, Édes Hazámiai! Sokkal buzgóbb háladatosságot, áldozatot, köszönetet kíván tőlünk az ég, mintsem egyebektől. Boruljunk le tehát az előtt a véghetetlen irgalmú Felség

előtt: emeljük fel szemeinket az égbe: valljuk meg Isráëllel, hogy az Úrnak jobb keze felmagasztaltatott az erősségben, az Úrnak jobb keze verte meg az ellenséget. Áldjuk számtalan kegyelmét Melchizedekkel: *Benedictus Deus Excelsus, quo protegente hostes in manibus nostris sunt.* Áldott a magosságos Isten, kinek oltalmával az ellenségek kezünkben vannak. Oh! áldott, aki máj dicsősséges napon felemelte kezeit, hogy édes Anya Városunknak 145 esztendeig viselt rabláncait leverné. Oh! áldott ki az egész Kereszténységnek sóhajtásait illy fényes Győzedelemmel jutalmazta. Oh! áldott, *per quam hodie salva in Israel facta est*, ki által ma dicsősség lett a Keresztény Isráelben.

Minekutána pedig az Istennek igaz háláadó szívből áldozunk, térjünk vissza Vitézeinkhez: *Laudemus Viros gloriosos.* Dicsérjük, magasztaljuk ezeket a dicsősséges Férjfiakat. Tégedet értlek, 5dik Lotharingiai Károly, Tégedet, Maximilian Baváriai Választó Fejedelem, Tégedet, Szavójai, Tégedet, Bádj[?] Hercegek. Néktek is tartozunk különös háládósággal Édes Hazánknek Őrző Angyalai! Eszterházy Pál, országunk Nador Ispánja, Battyáni Ádám, Eszterházy János, Miklós, és Sigmond; Nádasdy Tamás, Pálffy János, és több nagy születésű Bajnokok, kik Nemzetünknek szélvészében Nemes Mellyeiteket tettétek ki Bástyául a viszontagságoknak.

De mindezek közt ne feledkezzünk el azokról az áldott lelkekről, kik vitézségeket, hívségeket, utolsó csepp vérekkal pecsételték Te éretted, dicső Nemzetem: kik a te Bástyáid alatt, szabad Királyi Város, Buda! hullottak el. Gróf Piccolomini⁶, Fontano⁷, Schrottenback⁸, Herberstein⁹, Dória¹⁰, Báró Maldoghorn¹¹, Asti¹², Schiffer¹³, és az a Boldog emlékezetű Magyar, ki első ütötte fel a Győzedelmes zászlót: kit ámbár akkor Pajtásainak serénysége a haláltól megszabadított, most már mindazáltal az is kebeledben nyugszik, több ezer Méltóságos és Nemes Magyar Vitézekkel együtt: tiszteljük tetemeiket s emlékezeteket áldjuk; jusson eszünkbe minden lépésünkör, mellyet édes Anya Városunkban tészünk, hogy talán most tapodjuk dicső véreket. Három órákor délután, midőn a harangszót halljuk, minthogy ez a Győzedelemnek órája, mondhatunk egynehány Miatyánkot érettek, s ne¹⁴ szűnjünk meg sokáig áldani az Urat, kinek jobb keze mai napon felmagaszt[alta]atott[!] az ő dicsősségében, s akinek jobb keze megverte az ellenséget. – Amen.

⁶ Johann Norbert Piccolomini gr.(1651-1689) vezérőrnagy

⁷ Fontana, hadmérnök, térképész

⁸ nem sikerült azonosítani, valószínűleg rossz névalak

⁹ Hans Georg Herberstein gr. őrnagy

¹⁰ Doria di Cirie

¹¹ nem sikerült azonosítani, valószínűleg rossz névalak

¹² Michele d'Asti (1656-1686) alezredes

¹³ Anton Melchior Schieffer b. ezredes

¹⁴ E szó utólag beírva.

2. Ányos Pál verstöredéke Mária Terézia halála alkalmából

Ányos Pál eddig ismert versei között nem találkozhattunk Mária Terézia halála alkalmából szerzett költeménnyel. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában¹⁵ azonban fellelhető egy cím nélküli kézirat-töredék, amelynek írásképe megegyezik Ányos kézírásával. Erről tanúskodik még az a kéziratra utólag történt rájegyzés is, miszerint: „Ányos Pál kézírása, Endrődi Sándor.”

E másfél oldalnyi szövegtöredék szerint tehát Ányos Pál halotti búcsúztatót, epitáfiumot készült írni szeretett királynője, Mária Terézia halálára. Mint e szövegből kiderül, Nemzete, Hazája nevében szándékozott elsíratni uralkodó-ideálját. Az előttünk fekvő töredék valamikor 1780. november 29-e után keletkezhetett, mivel Mária Terézia akkor hunyt el, s aztán helyette majd fia, II. József lépett a trónra.

A kézirat legfőbb értéke számunkra a *léte*, hogy mint bizonyíték tanúskodhat Ányos versírói programjáról. Ugyanis kronológiai hiányt pótol: beilleszkedik abba a gondolatmenetbe, hogy – amint arról a *Kalapos király* című verse a legbeszédesebb vallomás – a jó uralkodót, a kegyes anyát felváltotta a trónon a magyar nemzet irányában hálátlannak bizonyult utód, a fia, aki nem váltotta be az uralkodásához fűzött reményeket.¹⁶ Ányos szerint Mária Teréziára, amint erre e verstöredék is utal, mint anyjára, bölcs királynőjére gondolhat az egész nemzet és a haza. Ő költöztette a széptudományokat Budára, egész nemzete számára szállást adott Pallásnak; koronázásának 39. évfordulóján Nagyszombatból a budai királyi palota épületébe telepítette a tudományegyetemet. Mária Terézia negyven éves uralkodása idején a „Boldog Fejedelem és a „Boldog Haza” talált egymásra – írja egy másik versében:

*Rajzold le trónusát Nagy Teresiának,
Nevezd tudományok s kegyesség anyjának,
Tedd hozzá, hogy negyven nyár heveességében
Véle a boldogság országlott székében.*¹⁷

¹⁵ OSzK Kt Analekta, 11. 332.

¹⁶ „Higgy, remélj, szeress!”, 2008, 73–79.

¹⁷ „Higgy, remélj, szeress!”, 2008, 48.

A „felséges asszonyunk és anyánk” illetén megdicsőülése az 1780. június 25-i budai egyetemszentelés napján történt, ahogyan ezt Ányos leírja *A széptudományoknak áldozott versek* című munkájában. Ugyane verséhez fűzött jegyzetében pedig már Mária Terézia sírjához szólítja társait: „Gyertek, barátaim, ennek a boldog fejedelemnek sírjához, csókoljuk meg hideg hamvait, az egek fizessék meg néki édes nemzetünkhöz mutatott s megbizonyított szeretetét...”¹⁸

Ányos e töredékében ezt a gondolatsort folytatja, mikor a „Királynéd és Anyád” siratásának érzelmi körülményeiről szól. A fájdalom azonban megbénítja kezét, a halotti búcsúztató és az óda keverékének fájdalmas és magasztosan dicsőítő hangja e kézirat szerint megbicsaklik, megtörik.

A vers e részlete feltevésünk szerint ebben a formájában nem is folytatódott, mert nem folytatódhatott tovább. A hangnem és a tónus olyan fennkölt, ünnepélyes, hogy már-már fokozhatatlan. Valószínűleg ebben a töredékes alakban ért véget, vagy pedig egyszerűen abbamaradt – így, e befejezetlen formában, amennyit ma ez alapján a kézirat-töredék alapján meg tudunk belőle érteni és róla állapítani.

E verskezdemény, mert hiszen a kezdő sorokról lehet szó csupán, ily töredékes formában is fontos fejezete Ányos Pál, ekkor már felszentelt pálos pap politikai gondolkodásának és hitvallásának.

Mária Therézia halálára

Fájdalom! mérsékelj néma keservedet,
 Könnyebbítsd Hazámnak buss szivén terhedet,
 Hogy fejezhesse ki pihegő szavával,
 Mit érez? – Kit sirat? – illy zokogásával!
 Mert miolta Télnek havas fellegei

¹⁸ „Higgy, remélj, szeress!”, 2008, 45.

Lebegnek Egünkön 's süvöltnek szelei,
 Miolta erdeink fagyos gallyáiról
 Jég tsapok tsüggenek puszta ágairol,
 Meg szűnt az öröm szó! – Nem hallok éneket,
 Nem hallok dobogni a' boldog sziveket.
 A' leg mélyebb gyászunk szomoru jelében
 Látom Nemzetemet nyögni keservében.
 Minden szo, melly hangzik¹⁹ szive tárházából,
 Könyvel, sohajtással foly ki ajakából.
 <Sőt még tzimmerének piros mezejére
 Melly emlékezteti Bajnoki vérére>
 Sőt még tzimmerének jeles mezejével,
 Mellyet ő pirossá festett szép vérével,
 Még avval is közli jelét fájdmának,
 Függesztvén szivére fátyolát gyászszának.
 Mit sirsz, Édes Hazám? – félek könyveidtől,
 Félek illy szokatlan jajod 's nyögésidtől.
 Talám Theresia nints már? – Iszszonyuság!
 Hogy ha azt illeti ez a' szomoruság!
 O! azt értem immár törött szavaidbol,
 Értem az egekre emelt karjaidbol.
 Nem zokogtál még így! tsak Theresiáért²⁰
 Sirhatsz illy könyveket, Királynéd 's Anyáért.²¹
 Engedd, ditső²² Hazám, gyenge énekembe
 Igaz fájdmadat fejteni versembe.
 Irjuk a' jövőendő idők táblájára,
 Hány könyvet hullattunk Theresia²³ hamvára!
 Th[e]resia, o! édes név magyar szivébe[...]

¹⁹ Előbb: *ki jön*

²⁰ Javítva ebből: *Theresiának*

²¹ Előbb: *Annyai hamvának* [?]

²² Előbb: *kedves*

²³ Olvashatatlanból javítva.

3. Tibai Takács János Ányos Pál-portréja

A szakirodalom nem tart számon korabeli Ányos Pál-portrét. Vagy eleve nem is készült róla festmény (apjáról és anyjáról igen!), vagy nem maradt az utókorra.

Egyedül Batsányi János írásos jellemzése őrizte meg számukra Ányos Pál testi-lelki vonásait. A mind külalakját, mind belső jellemrajzát tartalmazó szöveg ekként örökítette ránk Ányos személyiségjegyeit: „*Termetét a' mi illeti; Magas volt; külömben sem nem kartsú, sem nem kövér, hanem középszerű testállású. Az ábrázattya hoszszas, homloka magas, orra egyenes; felső ajaka valamivel dombosabb az alsónál; haja és szakállja világos barna, vagy-is inkább szőkére hajló. – Erköltsi karakterére, belső tulajdonságaira nézve: Érzékeny, vidám, és örömet-társalkodó. Heves ugyan egy keveység; de könnyen letsendesíthető. Egészségére nem igen vigyázó. Betsületet 's ditsősséget szerető. Bátor szívű; igaz, egyenes lelkű. A' barátságban hív és állhatatos. Színeskedést, tsalfaságot maga nem ismért, másokban útált és került...*”²⁴ E fenti idézet alapján, amely a kortárs szemtanútól, Ányos személyes jó ismerősétől származott, talán lelki szemeink elé tudjuk formálni Ányos Pál alakját, testi valóját, arcvonásait is.

Rendelkezünk azonban egy olyan *festménnyel*, amelyet az ő alakja ihletett: elképzelt és megfestett portréját készítette el Tibai Takács János festőművész, néhány évvel 1943 legvégén bekövetkezett halála előtt. Nem valószínű, hogy a művész ismerte volna Batsányi Ányos-jellemzését, s arról sem rendelkezünk semmiféle támponttal, hogy bármiféle előkép is állhatott volna Tibai Takács részére.

Ez 1998-ban került nyilvánosságra, ebben az évben ugyanis megjelent Fogarasy-Fetter Mihály *Pilisvörösvár története és néprajza* című falutörténete, amely számos fotója között közli egy félalakos Ányos Pál-festmény felvételét is.²⁵

Fogarasy-Fetter Pilisvörösvár történetének ismertetése során, a faluban működött különféle egyesületek munkásságát örökítvén meg, beszámol a település *Ányos Pál Irodalmi Egyesületének* működéséről is. A kör tagjai ismert irodalmárok voltak, többek közt: Ölbey

²⁴ Batsányi János *Összes Művei. II., Prózai Művek. I.* Sajtó alá rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor. Bp., Akadémiai Kiadó, 1960. 122.

²⁵ Fogarasy-Fetter Mihály, *Pilisvörösvár története és néprajza*. Szerkesztette Fischer Erzsébet, Pilisvörösvár, Pilisvörösvár Város Önkormányzata, 1998. 261.; http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/pilisvorosvar_tortenete/pages/pten_04_az_egyesuletek.htm (2014. január 23.)

Irén, Erdélyi József, Bartalis János, Zimányi Ernő, Pusztai (Katona) Sándor. Vezetőjük dr. Réthy Zoltán, a község orvosa volt.

Az egyesület irodájának falát díszítette az a bekeretezett Ányos Pál-portré, amelynek fotóját a szerző mellékeli, de amelyet 1944-ben a kör helyiségének feldúlásakor vandál kezek összetörték. A kép nyilván az egyesület megrendelésére készült, s a közlő jóvoltából az utókorra maradt, de további sorsáról nincsen ismeretünk.

A festő Tibai Takács János (Szalkszentmárton, 1876 – Budapest, 1943. december 28.), a budai Paedagogiumban szerezte meg tanítói oklevelét fizika-matematika-történelem-ének szakon, s középiskolai oktatói tevékenységét Hatvanban és Újpesten végezte. Benczúr-tanítvány volt, az új-impresszionisták csoportjához tartozott. 1926-ban nyugdíjba vonult, hogy csak a festészetnek élhessen. Különösképpen a Tabán épületei, hangulatos utcácskái, terei, parkjai keltették fel érdeklődését, de könyvillusztrációkat is készített. Rendelésekre portrék festését is elvállalta, így a Gyóni-társaság részére megfestette *Gyóni Géza* képmását, 1942-ben a Zeneakadémián leplezték le *Balázs Ádám* zeneszerzőről festett képét. A Bosnyák téri római katolikus plébánia részére 1938-ban festette meg *Pacelli* bíboros, a későbbi XIII. Pius pápa portréját.

Hogy az Ányos Pál-portré miként készült, nehéz volna ma már megállapítani. Valószínűleg a hitelességet – gondoljunk csak Batsányi fentebbi Ányos-arcképének vonásaira – korhűen felidéző, de *fiktív* képmásról van szó, amely azonban a pálos szerzetest körülvevő rekvizitumok révén is a korhűséget sugározza-sugalmazza.

Tehát ha ma nincs is hiteles, korabeli ábrázolásunk Ányos Pálról, mégis azt jelenthetjük ki, hogy – legalább fényképen reprodukálva – rendelkezünk egy, az 1930-as évekből származó Tibai Takács János-festménnyel, amely fikcionálisan ugyan, de a hitelesség látszatát kölcsönözve festi elénk a 18. század nagy költőjét, Ányos Pál pálos szerzetest.

-

-